

„Sorsformáló értelem”
Benkő Samu (1928–2021) emlékére

Tisztelt Gyászoló, Végtisztességtevő Gyülekezet!

Voltak, vannak, lesznek – mert kell, hogy mindig legyenek – az erdélyi és az egyetemes magyar kultúrának olyan szellemóriásai, akik „égtartó” emberekként, Sütő András szavával „omló egek alatt” is segítenek fenntartani nemzetlétünk és nemzetlelkünk elidegeníthetetlen teljes értékvilágát. A tudós gondolkodó, az akadémikus, a művelődéstörténész, a filológus, a historiográfus, a tudományszervező, a szerkesztő, az Erdélyi Múzeum-Egyesületet, a legendás Téka-kiadványsorozatot (és még mi mindent!) vezéregyéniségként fémjelző Benkő Samu is éppen ilyen formátumú, halhatatlan írástudó személyisége a transzszilván és az oszthatatlan egész magyar szellemiségnek. Velünk volt, és velünk marad – még ha most megtér is azok közé, a Házsongárd pantheonjában, akiknek szent örökségét oly hűséges és felülmúlhatatlan tudományos és spirituális elhivatottsággal értette, őrizte, gondozta, gazdagította. Enciklopédikus látóköre, univerzális erudíciója, múltfelfedező és eszméleterősítő ambíciója voltaképpen az erdélyi földön évszázadok óta szinte jellegzetes predesztinációként ható értelmiségi és mindenesi magatartásformát, a horizontnyitó polihisztóriai elköteleződést emelte újból és folytatólagosan érvényessé. Szakavatottság és ihletettség tökéletes harmóniáját képviselve elevenítette elénk a Székelyföld, Erdély (benne a szülőföldjeként szeretett és megrajzolt „Murokország”), a koraújkori és az azutáni Magyarország történelmének és kultúrhistoriájának olyannyi sorsmeghatározó folyamatát, részletét, eseményét, alakját. Megvilágosító hagyományismeret, példaállító tradíciófelkutatás, mesteri értéktudatosítás, reveláló tanítás dimenzióiban. Számptalan megkerülhetetlen és korszakos jelentőségű könyve, monográfiája, szépirodalmi veretességű tanulmány- és esszégyűjteménye: csakugyan mind a „sorsformáló értelem” jegyében és ígézetében született – az egyiknek már csak a címére is utalva. De emlegethetjük a többit is, hiszen ő valóban újragondolt „őrszavakkal” beszélt a klasszikus régi magyar és „erdélyi csillagokról” Szenczi Molnár Alberttől Bod Péteren és Bölöni Farkas Sándoron és Brassai Sámuelen és Kriza Jánoson és a Bolyaiakon át Kemény Zsigmondig és Széchenyiig és Kossuthig és Bánffy Miklósig és Márton Áronig és tovább a kortársakig, az erdélyiség és a kisebbségi helyzetűdát változásait és változatait vizsgálva és felmutatva, mindenkor a magyar megmaradásakarát – „haladás és megmaradás” – erkölcsi imperatívuszát követve és tanúsítva. A korszerű magyarságkutatás és a történeti mélységű rangos nemzeti tudományosság eszmetisztázó és gondolatlágító esélyeit teremtve újjá rendíthetetlenül. Autentikus és önmegbecsülő nemzeti-közösségi önszemlélet, önértékelés az ő életművének a kisugárzása nélkül el sem képzelhető. Mert minden munkájának eredménye már a maga korában is esemény volt – „eredetisége”, „újdonsága”, „megbízhatósága” okán (ahogyan félévszázada Szilágyi Domokos is ezt megfogalmazta); s a Bolyai-kutatásban elért ormok már a lángelme-matematikusokról drámát író Németh Lászlót is lenyűgözték. A hetvenes évek végén megjelent, „*A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni*” – *Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal* című nevezetes kötete pedig valóságos könyvművészeti remekelés is, Erdély jelkép-emberének csodálatos grafikáival teletűzdelve. Czine Mihály írta róla akkoriban: „Benkő Samut, a nagy készültségű művelődéstörténészt szerette a sors: sokszor lehetett Kós Károly közelében”, s ő is „igaz ember, s ugyancsak építő lélek, aki otthon van a ma gondjaiban, s ismeri Erdély köveit is.” És így igazán hitelesen adhatta tovább a hódolatát a fenomen Kós Károly iránt, aki szerinte „az erdélyiséget úgy kapcsolta össze az egyetemességgel, hogy otthont épített még a mókusnak is.” Szinte

testamentumként – s ma is mennyire megdöbbenően és megszívlelendően aktuális prófétai üzenetként! – idézi a transzszilvánizmus eszmei és sokirányú művészi kifejezésrendszerét megalapozó mestertől a következő mondatokat is: „Az idővel nem lehet kibabrálni, mint ahogy általában nem lehet a természettel. Felborultak az emberek közötti régi kapcsolatok, és teljességgel megváltozóban van az ember és a természet közötti viszony. Ennek így be kellett következnie. Most már csak az kérdés, hogy okosan tájékozódunk-e és tudunk-e új, a réginél jobb kapcsolatot teremteni emberekül egymás között és a természettel. Az életformában kell megtalálni az emberit.”

Benkő Samu, az ősi erdélyi (marosvásárhelyi, kolozsvári) református kollégiumok neveltje (akinek induló egyetemi tanárságát az ötvenes évek diktatúrája kegyetlenül derékba törte), karizmatikussá nemesedett pályájának mintegy hitvallásaként – s a tudás és az apostoli lelkületű szolgálattétel feltétlen éthoszával – hirdette, mindezzel összhangban, legfőbb célját: „itt, ezen a földön, a történelmileg rendelt körülmények között áldozatot vállalva, a tudományt szolgálni a ma jobbra fordítása és fiaink valamicskével is biztatóbb holnapja érdekében. Ennél kevesebbre nem vállalkozhatunk!” Mert csakis így „lesz olyan Magyarország, amelyre a világ minden szegletéből tisztelettel lehet tekinteni”.

Fájdalommal és főhajtással búcsúzik Tőle most sokak között a Magyar Írószövetség és a Magyar Művészeti Akadémia is, amelynek rendes tagja volt. Vigasztalást kérünk az Úrtól, akiben mindnyájan eleitől fogva bízunk. Legyünk hálásak Benkő Samu életéért, példájáért – Soli Deo Gloria!

Bertha Zoltán
MMA levelező tagja

A Magyar Művészeti Akadémia és a Magyar Írószövetség búcsúztatója Benkő Samu halálára (Elhangzott 2022. január 15-én Benkő Samu temetésén, Kolozsváron a Házsongárdi temetőben.)